

Kentsel Yoksulluk Bağlamında Çocuk Olgusu ve Türkiye’de Sokaklarda Çalışan Çocuklar

Child Poverty in the Context of Urban Poverty and Children Working on the Streets in Turkey

Alper BİLGİLİ^a

Özet

Yoksulluk insanlık tarihi boyunca önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra dünya genelinde yaşanan ekonomik dönüşümler zenginle yoksul arasındaki farkı daha fazla artırmıştır. Bunun sonucunda, dünya genelinde yoksulluğun boyutu artmış göstermiştir. Türkiye’de kırdaki yaşanan işsizlik nedeniyle özellikle 1950’li yıllardan sonra kentlere göç hareketleri başladığı görülmektedir. Bu göçler başlangıçta kentlerdeki sanayinin iş gücü ihtiyacını karşılayan ve göç edenlere refah sağlayan olumlu etkiler yaratmış olsada, zamanla kentlerin altyapı, konut, sağlık hizmetleri ve iş imkanları hızla büyüyen kentlerde toplumsal yapı üzerindeki baskıyı artırmıştır. Bu durum, kırdaki yoksulluk sorununun kentlerde de yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kent yoksulluğu, yoksul aileleri düşük ücretli ve kayıt dışı işlerde çalışmaya zorlamaktadır. Kentlerdeki yoksulluğun sonucu olarak ekonomik sıkıntılar çeken aileler için çocuklarını çalıştırmak önemli bir yoksullukla mücadele yöntemi haline gelmiştir. Yoksul ailelerin çocukları kentlerde küçük atölyelerde kayıt dışı olarak çalışmakta veya sokaklarda seyyar satıcılık ve çöp toplayıcılığı gibi işler yapmaktadır. Özellikle büyük şehirlerde sokaklarda çalışan çocukların sayısı hızla artmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı sokaklarda çalışan çocuklara ve bu çocukların yaşadıkları sorunlara dikkat çekmektir. Bu amaç doğrultusunda sokaklarda çalışan çocuklar üzerine yapılmış çalışmalardan yararlanarak Türkiye’de sokakta çalışan çocukların mevcut durumu ve yaşadıkları sorunlar ortaya konulmuştur. Bu çalışmamızda araştırma yöntemleri olarak betimsel,bağıntısal ve nedensel karşılaştırmalı modellere başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, Çocuk Yoksulluğu, Sokakta Çalışan Çocuklar

Jel Kodları: R10, P46

Başvuru: 23.09.2022

Kabul: 29.09.2022

Abstract

Poverty has emerged as an important problem throughout human history. Especially after the 1980s, the economic transformations experienced around the world have increased the difference between rich and poor more decisively. As a result, the extent of poverty has increased worldwide. Due to the unemployment experienced in the countryside in Turkey, especially after the 1950s, it is observed that migration movements to the cities have started. These migrations initially created positive effects that met the labor force needs of the industry in the cities and provided prosperity to the immigrants. However, over time, the infrastructure, housing, health services and job opportunities of cities have not been able to cope with the rapidly growing urbanization and population pressure. This situation has caused the problem of poverty in the countryside to become widespread in the cities as well. Urban poverty forces poor families to work in low-paid and informal jobs. Working for their children has become an important method of fighting poverty for families who suffer from economic difficulties as a result of poverty in cities. Children from poor families work informally in small workshops in cities or do jobs such as peddling and garbage collection on the streets. The number of children working on the streets is increasing rapidly, especially in large cities. The main purpose of this study is to draw attention to the children working on the streets and the problems they are experiencing. For this purpose, the current situation of children working on the streets in Turkey and the problems they experience have been revealed using the studies conducted on children working on the streets. In this study, descriptive, correlational and causal research methods are used as research methods comparative models have been applied.

Key Words: Poverty, Urban Poverty, Child Poverty, Children Working on the Street

Jel Codes: R10, P46

^a Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, bilgili@comu.edu.tr, ORCID Numarası: 0000-0003-0417-5070

GİRİŞ

Tarihin her döneminde insanlığın en önemli sorunlarından biri olan yoksulluğun etkisi günümüzde nüfus artışı ve işsizlikle birlikte her geçen gün daha fazla hissedilmektedir. Ekonomik bir sorun olmanın yanı sıra insani ve toplumsal bir sorun olan yoksulluk özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde oldukça yaygın hale gelmektedir (Sipahi, 2006: 174). Türkiye de yoksulluğun önemli bir ekonomik ve toplumsal sorun olduğu ülkelerdendir. Türkiye 1980’li yıllardan başlayarak gelir dağılımının nispeten eşit olduğu bir toplum yapısından zengin ile fakir arasındaki uçurumun hızla büyüdüğü bir topluma dönüşmüştür (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 42). Bu dönemde uygulanan neo-liberal politikalar nedeniyle işsizlik oranının, gelir düzeyi farklılıklarının ve toplumsal kutuplaşmanın artması, sosyal adalet anlayışının ve kamusal hizmetlerin azalması gibi durumlar yoksulluğun artmasına neden olmuştur (Dinçer ve Enlil, 2002: 415).

Yoksulluk olgusu Türkiye’de kırdan kente göçü hızlandırmış, kentleri yoksulluktan kurtulmak için bir umut mekânı haline getirmiştir. Ancak kentlerde nüfusun aşırı artması sonucu yaşanan iş imkânlarının, konut alanlarının ve toplumsal hizmetlerin yetersizliği yoksulluğun kentlerde de yaygın hale gelmesiyle sonuçlanmıştır. Kentlerde hem kırdan gelen göç dalgasının devam etmesi hem de mevcut kent yoksullarının artması ile yoksulluk önüne geçilemez bir hal almıştır. Kentlerin yoksulları önceleri gecekonduya yaşarken artık gecekonduya ve barakalarda kiracı olarak kalan ve elde ettikleri kazançla kiralalarını ödemekte bile zorlanan kişiler haline gelmişlerdir (Bora vd., 2002: 607). Bütün kazançlarını ev kirasına harcayan düşük gelirli aileler gıda, yakacak, giyim, sağlık, gibi hizmetlere erişimde zorluk yaşamaktadır. Okuma yazmaları olmayan, eğitim seviyeleri düşük ve mesleki yeterlilikleri olmayan kişiler kentlerde iş bulmakta zorlanmaktadır. Bu nedenle sosyal güvencesi olmayan, kayıt dışı ve çok düşük ücretli işlerde çalışmaya mecbur kalmaktadırlar.

1. YOKSULLUK VE KENT YOKSULLUĞU KAVRAMI

Yoksulluk, kişinin gelir yetersizliği nedeniyle işsizlik, düşük gelir, kötü yerleşim şartları, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, eğitim, spor, kültür ve dinlenme olanaklarına yaşam boyu ulaşamama, temel haklara ulaşmakta zorluk, diğer insanların günlük hayatlarında yapabildikleri etkinliklere erişememe gibi içinde yaşadığı toplumca kabul edilebilir bir yaşam standardı seviyesine ulaşamamasıdır (Adaman ve Keyder, 2006: 6). Yoksulluk kısaca, iyi bir hayat yaşamak için yeterli kaynakların olmamasıdır (Cox, 1975: 48). Yoksulluk genel olarak mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk olarak iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Kişinin biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli gıda maddelerine sahip olmaması mutlak yoksulluk, kişinin gıdanın yanı sıra toplumsal gereksinimlerini karşılamak için ihtiyaç duyduğu en düşük tüketim düzeyinin altında kalması da göreceli yoksulluk olarak tanımlanmaktadır (Tekeli, 2001: 2).

Türkiye’de yoksulluk ilk olarak kırdan kente yaşanan bir süreç iken 1950’li yıllarda başlayan göç süreci ile birlikte kentlere taşınmıştır (Fırat, 2008: 207). Kırsal alanda nüfusun artması, artan nüfus karşısında tarım arazilerinin yetersiz kalması kırsal alanda işsizlik sorununa neden olmuştur. Bununla birlikte, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında kentlerde yaşanan sanayileşme atılımları ve kentli nüfusun sanayi sektöründe ihtiyaç duyulan işçi talebini karşılamakta yetersiz kalması kırdan kente göç hareketinin en önemli nedenleri olmuştur. Kentlere ilk göç edenler iş bulma ve konut konusunda daha şanslıdır. Kırdan kente yoğun bir göç hareketinin başladığı 1950’li yıllarda gecekonduya hareketleri de başlamıştır. Bu dönemi takip eden 60 ve 70’li yıllarda yüksek düzeye ulaşan gecekonduya kentlerde gecekondu yapacak boş arazi kalmaması ve hükümetin gecekonduya önceki kadar göz yumması nedeniyle azalmıştır (Adaman ve Keyder, 2006: 21). Kentteki yoksulların yaşadığı gecekondu artık daha yoksullara kiralanmaya başlanmıştır. Artık kentli yoksulları gecekonduya yaşayacak kadar şanslı değildir. Gecekonduya veya barakalarda kiracı olarak yaşamaktadırlar (Bora vd., 2002: 176). Kırdan kente göçün en önemli itici faktörü olan tarım arazilerinin artan nüfus karşısında yetersiz kalması durumu devam ederken, kentte ise sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu iş gücü miktarında doyuma ulaşılmıştır. Bir diğer deyişle kentlerde sanayileşme nüfusla aynı oranda artmadığından işsizlik ve dolayısıyla kent yoksulluğu sorununu ortaya çıkarmıştır. Ülke genelinde yaşanan ekonomik büyümeye rağmen kent yoksullarının sayısı artmaya devam etmektedir. Kent yoksulları arasında sürekli işsizlik oranı yüksektir ve bu grup ekonomik iyileşmelerden etkilenmemektedir (Güvenç, 2000: 91). Bu durumun arkasında yatan temel nedenler ekonomik gelişmenin nüfus artışı karşısında yetersiz kalması ve kaynakların adaletsiz dağıtılmasıdır.

Kent yoksulluğu, en genel anlamda kentte yaşanan yoksulluktur. Kalori ihtiyacı aynı olmasına rağmen kentteki tüketim alışkanlıklarının, mal ve hizmet fiyatlarının farklı olması kentsel yoksulluğu kırsal alanda yaşanan yoksulluktan ayıran özelliklerdir (Es ve Güloğlu, 2004: 85). Kent yoksulluğunun kesin bir tanımı olmamakla birlikte kent yoksulluğunun boyutunu belirlemede kullanılan bazı etkenlerden söz edilebilir. Bu etkenler, yoksulluk tanımlamasının içeriği, sosyal güvenlik sisteminin yapısal özellikleri, destek programları, yerel ekonomik rekabet gücü, demografik değişimler, iş piyasasının formal ve informal yapısı, etnik dışlanma ve gettolaşma olarak sıralanabilir (Güvenç, 2001: 1).

Kent yoksulluğundan şüphesiz en fazla etkilenenler kadınlar ve çocuklar gibi dezavantajlı gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır (Fırat, 2008: 208). Özellikle çocuklar sahip oldukları haklardan yoksulluk nedeniyle mahrum kalmaktadırlar.

Hatta bazı durumlarda ailenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar nedeniyle çalışmak zorunda kaldıkları görülmektedir. İstanbul'un kenar mahallelerinde çocukları sokakta çalıştırmak tipik bir yoksullukla mücadele yöntemi haline gelmiş durumdadır (Adaman ve Keyder, 2006: 50). Dinçer ve Enlil (2002: 420) tarafından yapılan bir araştırmanın bulgularına göre eski göçmenlerin çocukları çoğunlukla imalat ve kişisel hizmet sektöründe ucuz iş gücü olarak çalıştırılırken, yeni kuşak göçmenlerin çocukları genellikle sokaklarda seyyar satıcı olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla kent yoksulluğunun en önemli parçasını sokalarda çalışan çocuklar oluşturmaktadır.

2. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUK KAVRAMI

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. maddesine göre, 18 yaşından küçük herkes çocuk olarak tanımlanmaktadır. Aile bütçesine katkı sağlamak veya hayatını kazanmak amacıyla çalışan 18 yaşından küçük her birey çalışan çocuk veya çocuk işçi olarak tanımlanmaktadır (Tor, 2010: 26). Kentlerde çalışan çocukların bir bölümü işletmelerde çalışırken bir bölümü de sokaklarda çalışmaktadır. Sokaklarda çalışan çocuklar genellikle sokak çocukları kapsamında ele alınmaktadır. Ancak sokak çocukları ile sokakta çalışan çocuklar yapısal özellikleri bakımından farklılık göstermektedir. Bu nedenle sokakta çalışan çocuk ve sokak çocuğu tanımları arasındaki ayrımın yapılmasında yarar bulunmaktadır. Sokaktaki çocuklar veya sokakta bulunan çocuklar sokakta çalışan, akşamları evlerine dönen ve aile bağları devam eden çocuklardır. Sokak çocukları ise aile bağları devam etmeyen, sorumlu yetişkinlerin korumasından uzak ve sokaklarda yaşayan çocuklardır (Zeytinoğlu, 2001: 152).

Sokak çocukları ve çocuk işçiliği önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu çalışma temelde aile bağlantıları devam eden, sokakta çalışan çocukları konu aldığından sadece sokakta çalışan çocukların durumu ve sorunları üzerinde durulmuştur.

2.1. Çocukların Korunmasına Yönelik Düzenlemeler

Dünya genelinde çocuk haklarının korunmasına yönelik en önemli belge olan BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin yanı sıra Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Askeri Standart Kuralları, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri, Acil Durumlarda ve Silahlı Çatışmalarda Kadınların ve Çocukların Korunmasına İlişkin Bildiri, Çocuğun korunması ve Esenliğine ilişkin Toplumsal ve Hukuksal İlkeler Bildirisi gibi belgelerle çocukları koruyucu düzenlemeler yapılmıştır (Altuntaş, 2003: 97). Bu belgelerle birlikte farklı ülkeler tarafından gerçekleştirilen yerel düzenlemeler de bulunmaktadır.

Türkiye'de 1989'da Çocuk Hakları Bildirgesinin kabulüyle çocuk hakları konusunda yapılan düzenlemeler yaygınlaşmıştır. Türkiye 1992 yılında ILO kapsamında yürütülen Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı'na taraf olmuştur. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu çocukları korumaya yönelik kamu kurumudur. Bunun yanı sıra yerel yönetimler tarafından çocukları korumaya ve çocuk işçiliğini engellemeye yönelik projeler gerçekleştirilmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü çatısı altındaki Çocuk Şube Müdürlüğü de kumu eliyle çocukların korunmasını sağlayan kuruluşlardandır. Bunların yanı sıra çeşitli sivil toplum örgütleri vasıtasıyla çocukları korumaya yönelik hizmetler gerçekleştirilmektedir.

2.2. Çocukları Sokakta Çalışmaya İten Nedenler

Mert ve Kadioğlu (2014: 174), çocukları sokakta çalışmaya iten nedenleri sosyoekonomik faktörler, çevresel faktörler, kültürel faktörler ve aile faktörü olmak üzere dört ana başlık altında toplamıştır. Çocukların sokakta çalışmasının en önemli sebebi olan sosyoekonomik faktörlerin başında göç, işsizlik ve yoksulluk yatmaktadır. Kırdan kente göç ettikten sonra kente tutunamayan, işsizlik ve yoksulluk kısırcasında kalan kentin yeni yoksulları ve yoksul ailelerinin kaderini devam ettirmek zorunda kalan kent yoksulları içinde buldukları ekonomik sorunlara çözüm olarak her türlü düşük ücretli enformel işleri yapmaktadırlar. Ancak yapılan işlerin düşük ücretli olması aile geçiminin tek bir kişi tarafından sağlanmasını güçleştirmekte ve çocukların da bu işlere sevk edilmesine yol açmaktadır. Çevresel faktörler de çocukların sokakta çalışmalarının önünü açmaktadır. Okulla bağların zayıf olması, okula devam etmeme, çevrede sokakta çalışan örneklerin olması, arkadaş grubunun sokakta çalışıyor olması gibi çevresel etkiler de çocukların sokakta çalışmasına zemin hazırlamaktadır. Çocukların sokakta çalışmasının nedenleri araştırılırken şüphesiz aile faktörü üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Ailenin gelir düzeyinin yetersizliği, ailenin çocuğu sokakta çalışmaya zorlaması, aile içi şiddet, iletişim kopukluğu, anne-baba arasındaki geçimsizlik, çocukların ebeveynleriyle olan sorunları, ailenin eğitim seviyesinin düşük olması gibi pek çok ailevi sorun çocukların sokakta çalışmaya başlamasının altında yatan nedenleri meydana getirmektedir. Çocukların bir kısmı aileye yük olmamak için okul masraflarını karşılamak amacıyla çalışırken bir kısmı da aile geçimini kendisi sağlamak amacıyla çalışmaktadır.

Çocukları sokakta çalışmaya iten en güçlü neden şüphesiz yoksulluktur. Ancak çocukları sokağa iten nedenler sadece ekonomiyle değil göçle, terörle, sosyal hizmetlerle, eğitimle, kadının sosyal hayattaki yeriyle, aile içi şiddet, istismar ve ihmalle de bağlantılıdır (İlik, 2001: 37). Sokakta çalışan çocukların farklı temel özellikleri ve demografik yapılarından geldikleri görülmektedir.

3. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Yoksul aileler kendi gelecekleri konusunda umutsuz olmalarına rağmen çocuklarının geleceği için aynı endişeyi taşımazlar, en büyük gelecek umudu ise çocuklarının eğitimlerine devam ederek yoksulluktan kurtulabileceklerini düşünmektedirler (Bora vd., 2002: 117). Türkiye’de yapılan akademik çalışmalara göre sokakta çalışan çocukların aile yapıları genel olarak benzerlik göstermektedir (Karataş, 2000; Altıntaş, 2003). Büyük kentlerde sokakta çalışan çocukların büyük bir kısmının aileleri 80’li yılların sonlarına doğru ülkenin doğu ve güneydoğusunda yaşanan terör olaylarından kaçarak büyük şehirlere göç eden yeni göçmenlerdir (Şişman, 2006). Bu ailelerin ortak özellikleri gecekondualarda kiracı olarak oturmaları, gelir düzeyinin az olması, anne-babanın eğitim seviyesinin düşük olması çocuk sayılarının fazla olması, kültürel nedenlerden dolayı kadınların iş gücüne katılmaması, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin düşük ve kentteki iş sektörlerinde deneyimlerinin eksik olmasından dolayı düşük ücretli işlerde çalışmalarıdır (Erdoğan, 2012: 83). Bu göçmen kuşağının önceki kuşaktan farklı yönleri bulunmaktadır. Öncelikle yaşanan göç durumu bir zorunlu göç durumudur ve kişiler göç konusunda isteksizdir. Önceki göçmenler gibi göçe isteğin, kente tutunmayı sağlayacak tanıdık ilişkilerinin, göç sürecinin ani olmasından dolayı hazırlığın olmaması gibi nedenler bu göçmen grubunu kentteki diğer göçmenlere nazaran dezavantajlı duruma düşürmektedir. Bu ailelerin çocukları yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle aileleri tarafından veya kendi istekleriyle sokakta çalışmaktadırlar.

Sokakta çalışan çocukların cinsiyet özelliklerine bakıldığında Türkiye’de de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygın olduğu gibi erkek çocuklarının sayısı oldukça fazladır (Olsson, 2016: 235; Şişman, 2006: 226; Bilgin, 2012: 84). Bu durum kız çocuklarının daha fazla tehlikeye açık olmasından ve toplumun geleneksel yapısından kaynaklanmaktadır. Altıntaş (2003) tarafından yapılan çalışmaya göre kız çocuklarının en yoğun çalıştığı iş kolu mendil ve çiçek satıcılığıdır.

Diyarbakır’da yapılan araştırmaya göre en fazla 11-14 yaş grubundan çocuklar sokakta çalışmakta, bu grubu 15-18 yaş grubundaki çocuklar takip etmektedir. Eskişehir’de yapılan bir başka çalışmanın bulguları da buna benzer olarak 11-14 yaş grubunda sokakta çalışan çocukların fazla olduğunu göstermektedir (Bilgin, 2012: 84).

Yapılan pek çok çalışmada şehre yeni göç etmiş ve şehirde tutunmakta zorlanan birinci kuşak göçmen ailelerin çocuklarının sokakta çalışma oranının nispeten fazla olduğu belirlenmiştir (Alisinanoğlu, 1999; Erel, 2002; Kasatura, 2002; Şişman, 2006). Eskişehir’de sokakta çalışan çocuklara yönelik anket çalışmasının sonuçlarına göre genel olarak 9 yaşın üzerinde, hane büyüklüğü 4 – 6 arasında, aileleri Doğu ve Güneydoğu’dan göç etmiş, babaları ve kardeşleri de düşük ücretlerde çalışan çocukların olduğu tespit edilmiştir (Şişman, 2006: 262-264).

3.1. Çocukların Çalışma Koşulları

Şişman (2006: 266) tarafından Eskişehir’de yapılan araştırmanın sonuçlarına göre çocukların sokakta en fazla yaptıkları iş simit satıcılığıdır. Bunu mendil, çiçek, sakız vb. satıcılığı, ayakkabı boyacılığı ve tartıcılık gibi işler takip etmektedir. Çocukların yapmış olduğu işler yaş gruplarına göre değişiklik göstermektedir. Diğerlerine göre daha küçük yaşta olan çocuklar arasında mendil, sakız, çiçek vb. satıcılığı yaygındır. Bedensel güç veya el becerisi gerektiren işler büyük çocuklar tarafından yaygın olarak gerçekleştirilmektedir.

Çalışan çocukların %53’ü okul dışında tüm zamanlarını sokakta çalışarak geçirirken %20’sinin de tüm zamanlarını sokakta çalışarak geçirdiği tespit edilmiştir (Şişman, 2006: 267). Sokakta çalışan çocukların çoğu yıl boyu aynı şehirde ikamet etmektedir. Ancak yaz aylarında okulların tatil olmasıyla birlikte çevre illerden veya iş imkânlarının kısıtlı olduğu daha uzak illerden büyük şehirlere gelerek çalışan çocuklar da vardır. Buradan büyük şehirlerde sokakta çalışan çocukların sayısında dönemlik farklılıkların olduğu görülmektedir.

Çocukların çalışma saatleri okula devam etme durumuna göre değişiklik göstermektedir. Okula aktif devam eden çocuklar okul çıkışı veya tatil günlerinde çalışmaktadır. Okulu tamamen bırakmış olan çocuklar arasında gün boyu çalışma yaygındır. Sokakta çalışan çocuklarda yetersiz beslenme de yaygın bir durumdur. Çocukların çoğu günde tek öğün yemek yiyebilmekte ve genellikle besin değeri düşük karbonhidrat ağırlıklı yiyecekleri tüketmektedir (Kartay vd., 2000; Altıntaş, 2003). Bununla birlikte çocukların sokakta çalışması durumu onlar açısından bazı önemli riskler barındırmaktadır.

3.2. Çalışan Çocukların Sokakta Karşılaştıkları Riskler ve Bu Risklerin Getirdiği Sonuçlar

Sokakta çalışan çocuklar tehlikeye oldukça açık bir gruptur. Bu çalışma koşulları altında hırsızlık, şiddet, gasp, polis tarafından alıkonma, madde bağımlılığı, trafik kazaları, sağlık sorunları, yaralanma, kaçırılma gibi pek çok riskle karşı karşıya kalmaktadır (Erel, 2002). Çocukların sokakta çalışırken karşılaştığı risklerle ilgili araştırmaların sonuçlarının birbiri ile benzer olduğu görülmektedir. Örneğin yapılan araştırmaya göre Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların %80’i fiziksel şiddete, %20’si cinsel şiddete maruz kalmıştır. Çocuklara şiddet uygulayanlar arasında kendilerinden yaşça büyük çocukların sayıca fazla olduğu tespit edilmiştir. Yine, sokakta çalışan çocuklar arasında bağımlılık yapan madde kullanımının yaygın olduğu, en fazla kullanılan bağımlılık yapıcı maddenin sigara olduğu ve çocukların bu maddeleri kullanmaya başlamalarında

en etkili faktörlerin arkadaş ortamına uyum sağlama ve merak olduğu belirlenmiştir (Bilgin: 2012; Altuntaş: 2003). Trafikğin yoğun olduğu yerlerde çalışmak zorunda olmaları nedeniyle çocuklarda trafik kazalarına maruz kalma oranı yüksektir. Polis tarafından alıkonulma ve zabitanın iş materyallerine el koyması da çocukların sokakta en çok karşılaştıkları problemlerdendir (Altuntaş, 2003: 203). Polis tarafından alıkonulma sebepleri, başta suça karışmak, sokakta çalışmak olmak üzere geceyi sokakta geçirmek veya şüphe gibi nedenlerdir. Zabita tarafından tezgahlarına veya ürünlerine el koyulması çocukların sokakta çalışmasını önlemeye yönelik bir tedbir gibi görülmektedir. Ancak, zabita tedbirlerinin çocukların sokakta çalışmasını azaltma üzerinde önemli bir etkisi olmadığı görülmüştür. Aksine çocukları kaybedilen materyalleri tekrar edinme konusunda ekonomik sıkıntıya sokmakta ve çoğu durumda kazançlarının sadece tezgah veya ürün parasını ödemeye harcanmasına neden olmaktadır (Altuntaş, 2003).

Çocukların suç işleme oranı yaşa bağlı değişiklik göstermektedir. Yaşça büyük olan çocuklarda şiddet suçlarına eğilim fazla iken daha küçük yaşta çocuklarda mülkiyete yönelik suça eğilim söz konusudur (Ludwig vd., 2001: 674). Sokakta çalışan çocuklar toplum gözünde potansiyel suçlu olarak görülerek toplumsal dışlanmayla karşılaşmaktadır. Aynı zamanda henüz çocukluk döneminde karşılaşılan problemler çocukların psikolojik durumunu olumsuz etkilemektedir. Erdoğan (2012: 84) tarafından yapılan araştırmaya göre sokakta çalışan çocuklarının depresif düzeyi daha yüksektir. Sokakta çalışan çocukların ailelerinin sosyoekonomik düzeyi düştükçe bu çocukların depresyon düzeyi yükselmektedir. Bunun nedeni çocukların aile geçimini sağlama gibi bir yükü karşı karşıya kalmaları ve sokakta çalışmak zorunda olmalarıdır. Aynı zamanda çocukların sokakta sıkça maruz kaldığı fiziksel ve duygusal istismar da çocukların psikolojik gelişimini olumsuz etkilemektedir (Kasatura: 2002: 217).

Sokakta çalışarak aile geçimine katkı sağlamaya çalışan çocuklar eğitim haklarına erişmekte zorlanmaktadır. Sokakta çalışmanın yanında eğitimini devam ettiren çocuklar ise hem okul hem de iş için yoğun ve yorucu bir çalışma yükünü üstlenmektedirler. Bu grupta yer alan çocuklar için lise eğitimine devam edememe ve dolayısıyla yoksulluk çemberini kıramama riski söz konusudur. Bu grubu oluşturan çocukların ve ailelerinin en büyük gelecek beklentisi ise tüm bunlara rağmen çocukların eğitimlerine devam edebilmektir. Küçük yaşlarda sokakta çalışmaya başlayan çocuklar yetersiz beslenme, sağlık sorunları, yaralanma, kaza geçirme, şiddete maruz kalma, toplumsal dışlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar bireysel sorun olmaktan ziyade toplumsal yönü ağır basan sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda sorunun içeriğinin toplumsallık barındırmasından ötürü hem merkezi yönetim hem de vatandaşa en yakın kamu birimi olarak yerel yönetimlerin ilgi alanına girmesi kaçınılmazdır. Sokaklarda çalışmak zorunda kalan çocukların durumu içinde buldukları toplumları yakından ilgilendirdiği gibi, aynı zamanda bir kamu idaresi sorunudur.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Kentlerde yaşanan yoksulluğun yıkıcı etkileri ailenin tüm bireylerini etkilemektedir. Ancak şüphesiz ki en çok etkilenecek aile bireyleri çocuklardır. Özellikle çocuklar üzerindeki etkileri daha sarsıcı olduğu görülmektedir. Çocukların zaman zaman ailesinin maddi imkansızlıklarından dolayı pek çok imkandan mahrum olarak yaşadıkları görülmektedir. Bununla birlikte henüz çalışma çağına gelmeden çalışmaya başlamaları da başka bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukları sokakta çalışan ailelerin ortak özelliğinin eğitim seviyelerinin düşük olması ve bu sebepten ötürü nitelsiz işlerde çalışmalarıdır. Çocukların sokakta çalışmasının en önemli sonucu onların eğitim olanaklarından yararlanamaması ve aileleri gibi nitelsiz işlerde düşük ücretlerde çalışmaya mecbur kalan bireyler olmasıdır.

Çocukları sokakta çalışmaya iten en önemli faktör olarak karşımıza iki kavram çıkmaktadır; yoksulluk ile eğitim, yapılan araştırmalarda sokakta çalışan çocukların ailelerinin eğitim seviyelerinin düşük olması ve bunun sonucunda işsizlik veya düşük ücretli enformel sektördeki işlerde yaygın olarak yer aldıkları görülmüştür. Ayrıca bu çocukların ailelerindeki bir diğer ortak özellikte ailedeki çocuk sayısının fazla olmasıdır. Bu durum çocukları aileye yük olmamak için çalışmaya iten en temel neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokakta çalışan çocukların aileleri iç göç sürecini yaşamış ve bu süreçten en zor şartlarda geçmiş bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'den göçle büyük kentlere gelen ailelerin çocuklarında sokakta çalışma kavramı yaygın olarak görülmektedir. İç göçün kişiler tarafından planlanmamış ve ani olması ailelerin kente yerleşmek için birikim yapmak, iş bulmak, ellerindeki malları satmak, planlama yapmak gibi ön hazırlıklarının eksik kalmasına neden olmuştur. Bu yönüyle iç göçle kente gelen ailelerin kente tutunmaktaki dezavantajları diğer göç sürecini yaşayan ailelerden daha fazladır. Göç eden ailelerin kırsal kökenli olması, kentteki işleri yapmak için yeterli eğitim, beceri ve deneyimden yoksun olmaları da bu ailelerde işsizliğin veya düşük ücretli nitelsiz işlerin yapılmasına neden olmaktadır. Bu bölgelerden göç eden ailelerde yaygın olan kültürün etkisiyle kadınların çalışmasına izin verilmemesi de yoksulluğa neden olan bir başka etkidir.

Sokakta en yaygın olan çocuk grubu sokakta çalışan çocuklardır. Kentlerdeki yoksul ailelerin yoksullukla mücadele yöntemi olarak çok küçük yaşlarda çalıştırılan veya çalışan bu grubu oluşturan çocuklar sokaklarda pek çok riskle, psikolojik sorunlarla, travmalarla vb. sorunlarla karşılaşmaktadır. Sokakta çalışmanın çocukların psikolojik gelişimine de zarar verdiği görülmektedir. Bu süreçte gerek merkezi yönetimlerin gerekse de yerel yönetimlerin çocuklara psikolojik destek sağlayarak

Kentsel Yoksulluk Bağlamında Çocuk Olgusu ve Türkiye’de Sokaklarda Çalışan Çocuklar

gerekli adımları atması onların güven, sevgi, özsaygı gibi önemli kişisel manevi ihtiyaçlarının karşılanması ve kent kimliğini benimsemeleri açısından oldukça önemlidir. Sokaklarda çocuk işçiliğinin önlenmesi için zabıta önlemleri yetersiz kalmakta ve bu durum çocuklar açısından daha büyük problemlere yol açmaktadır. Bu nedenle sokaklardaki çocuk işçiliğinin önüne geçmek için hem yasal hem de toplumsal boyutta çok daha farklı ve etkili yöntemler geliştirilmelidir (Fırat, 2008: 218).

Ülkemizde kadınların iş hayatına katılımı düşük düzeyde kalması, yoksul ailelerde babanın aile geçimini sağlamakta yetersiz kalması buna birde zaman zaman ülkede ekonomik alanda yaşanan makro sorunların getirdiği işsizlik oranının artmasının eklenmesiyle birlikte çocukların çalışma hayatına erken dönemde girmesine neden olduğu görülmektedir. Kadınların toplumsal yaşama ve iş hayatına katılımının artırılması ve işsizlikle mücadele makro politikaların başarıya ulaşması sokaklarda çalışan çocukların sayısının azaltılması için etkili bir yöntem olacaktır. Bunların dışında yoksulluk çemberinin kırılmasının önündeki en güçlü engellerden biri eğitimsizliktir. Eğitim düzeyi düşük bireyler yüksek ücretli işlerde çalışma imkanlarından mahrum kalarak yoksullaşmakta, yoksul ailelerin çocuklarının eğitim hizmetlerine erişimi kısıtlanmaktadır. Yoksullukla mücadele için temel eğitim ve mesleki eğitim yaygınlaştırılmalı, eğitimin maliyeti azaltılmalı ve kalitesi artırılmalıdır. Yoksul ailelerin çocuklarının eğitim imkanlarından yararlanabilmeleri için sosyal destek sağlanmalı sosyal devlet ve sosyal belediyeçilik anlayışı benimsenmelidir. Kent yoksulluğunun ortaya çıkarmış olduğu sokakta çalışan çocuklar sorunu sadece bu çocukları, onların ailelerini ve devlet kurumlarını ilgilendirmemektedir. Bu sorun toplumun sorunudur ve çözülmesi de ancak toplumun bu konudaki farkındalığının ve duyarlılığının artırılmasıyla olabilir. Bu nedenle bu sorunun daha fazla dile getirilmesi, kamuoyunun bilinçlendirilmesi, sosyal dayanışmanın artırılması ve toplumsal bilincin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA.

- ADAMAN, F., KEYDER, Ç., (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Avrupa Komisyonu Raporu.
- ALİSİNANOĞLU, F., KÖKSAL, A., (1999). Ankara Sokaklarında Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Benlik Kavramlarının İncelenmesi. 57-62.
- ALTUNTAŞ, B., (2003). Mendile, Simit’e, Boyaya, Çöpe Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar. İletişim Yayınları, İstanbul.
- BİLGİN, R., (2012). Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Risk ve Tehlikeler: Diyarbakır Örneği. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 15, 79-96.
- BORA, A., CAN, K., ÇİĞDEM, A., ERDOĞAN, N., LAÇİNER, Ö., OCAK, E., ŞEN, M., (2002). Yoksulluk Halleri Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri. İletişim Yay. İstanbul.
- COX, E. P., (1975). Yoksulluk Nedir? Kimler Yoksuldur? Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Çev.: İnan Özalp, Sayı: 4.
- DİNÇER, İ., ENLİL, Z. M., (2002). “Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası- İstanbul”. TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Gazi Üniversitesi. Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama Bildiri Kitabı, 415-424.
- ERDOĞDU, M. Y., (2012). “Sokakta Çalışan Çocukların Depresif Belirti Düzeylerinin Taranması: Karşılaştırılmalı Çalışma”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol. 28, 77-87.
- EREL, Ö., ÖZKÖK, M., KATKICI, U., (2002). Aydın’da Sokakta Çalışan Çocuklarda Suçluluk, Adli Tıp Bülteni, 2002; 7 (2): 56-62.
- ES, M. & GÜLOĞLU, T. (2004). “Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği”. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 79-93.
- FIRAT, A.S., (2008). Yoksulluk, Kentlerde Suç Artışı ve Kent Merkezlerinde Özel Güvenlik Hizmetleri Verilmesi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 201-228.
- GÜVENÇ, M. (2000), Kent Yoksulluğu. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı, İstanbul.
- GÜVENÇ, M. (2001). Enformel Sektör: Karmaşık Bir Alan. Türkiye Ekonomik ve Sosyal etütler Vakfı, İstanbul.
- İŞİK, O., PINARCIOĞLU, M., (2001). Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği. İletişim Yayınları, İstanbul.
- İLİK, B., (2001). Ankara’da Sokakta Yaşayan/Çalıştırılan Çocuklar Sorunu. Ankara’da Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TMMOB Yay. Ankara.

- KARATAY, A., DEMİR M. F., POLAT, M., ERTAŞ, T., ŞEKER, E., ÖZTÜRK, S. (2000), İstanbul Sokakları ve Çalışan Çocuklar. 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KASATURA, İ., (2002). “Sokaktaki Çocuklar Sokakta Çalışan Çocuklar”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi 211-227.
- LUDWIG, J., DUNCAN, G. J., HIRSCHFIELD, P., (2001), Urban Poverty and Juvenile Crime: Evidence From a Randomized Housing- Mobility Experiment. The Quarterly Journal of Economics, 654-680.
- MERT, K., KDIOĞLU, H., (2014). “The reasons why children work on the streets: A sample from Turkey”. Children and Youth Services Review 44. 171-180.
- OLSSON, J., (2016). “Violence against children who have left home, lived on the street and been domestic workers” A study of reintegrated children in Kagera Region, Tanzania. Children and Youth Services Review 69, 233-240.
- SİPAHİ, E. B., (2006). “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.
- ŞİŞMAN, Y., (2006). “Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri”. Sosyal Bilimler Dergisi, 251-276.
- TEKELİ, İ. (2000), “Kent yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, Yoksulluk (Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu), Koordinatörler: Halis Akder ve Murat Güvenç, TESEV Yayını, İstanbul;139-159. TOR, H., (2010). “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”. Journal of World of Turks, Vol. 2, No. 2, 25-42.
- ZEYTİNOĞLU, S., (2001). Çalışan Çocukların İhmal ve İstismarı. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 152.